

PREDGOVOR

Stotinu hrvatskih arheoloških nalazišta Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža, stručni pregled važnih arheoloških lokaliteta i nalaza u Hrvatskoj, prva je sinteza te vrste. Premda je opseg istraživanja velik i razmjerno dugotrajan, nalaza mnogo, a domaće i strano stručno gradivo opsežno, ni hrvatski arheološki atlas, ni leksikon nalaza još nisu priređeni. To posebno dolazi do izražaja u mnogim suvremenim arheološkim atlasima s pregledom svjetskih povijesnih zbivanja zabilježenih na nalazištima od paleolitičkih do srednjovjekovnih razdoblja, gdje je odmah vidljivo koliko je hrvatski prostor u njima slabo zastupljen. A takvi atlas i pridonose kreiranju povijesne i kulturne predodžbe svake zemlje i šire regije koju predočuju.

Najčešće se u njima mogu naći tek regionalno i vremenski izdvojene pojave s našega prostora, primjerice Krapina, kao najveće nalazište neandertalca, Vučedol iz vremena bakrenoga doba, te Dioklecijanova palača u Splitu ili amfiteatar u Puli iz antičkoga razdoblja. Pokoji se drugi lokalitet pojavi tek sasvim izuzetno, a srednjovjekovno razdoblje nije zabilježeno ni jednim nalazištem.

Istodobno su lokaliteti iz pojedinih prapovijesnih ili ranopovijesnih razdoblja svih naših susjeda znatno zastupljeniji. Zašto je tomu tako? Zar prostor Hrvatske nije bio privlačan za naseljavanje u tim ranim razdobljima ili pak nije ostavio dovoljno dojmljive i prepoznatljive lokalitete ili kulture pa ih nema potrebe ni spominjati? Je li domaća arheologija zakazala i nije znala dovoljno atraktivno predočiti rezultate svojih istraživanja koji bi se sami po sebi nametnuli za kakav relevantan svjetski odabir? Naprotiv, u nas je sve više vrsnih i reprezentativnih monografskih obrada arheoloških istraživanja pojedinih nalazišta.

Čini se, međutim, da takva izdanja nisu dovoljna da bi stručnjaci koji priređuju svjetske arheološke atlase hrvatska nalazišta uvrstili u svoj izbor. Je li to jedini i pravi put kako bi se ušlo u atlas svjetskih zbivanja, kada je zanimljivih nalaza, ali i zemalja koje nastoje svijetu predočiti svoj arheološki fundus, svakim danom sve više? Ne zaboravimo da je za svaku zemlju to ujedno i jedan od učinkovitijih načina da se promidžbom vlastite kulturne baštine upiše u zemljovide kulturnoga turizma, zacijelo najvećega financijskoga potencijala suvremenoga doba.

Osnovni je razlog što Hrvatska nije sustavnije zastupljena u takvim atlasima u tome što ne raspolažemo ni jednim cjelovitim, pa čak ni selektivnim, prikazom važnih arheoloških nalazišta i fundusa njihovih nalaza. Nismo još izradili ni arheološku kartu Hrvatske, na koju bi se netko izvan naših domaćih zbivanja mogao osloniti kao na osnovni izvor podataka. Postoje, dakako, regionalni, županijski ili muzejski pregledi i karte, ali ne i iscrpan pregled koji bi obuhvatio Hrvatsku u cjelini.

Ovim smo pregledom ponajprije željeli obuhvatiti nalazišta i iskazati njihovu važnost ne samo za prostor Hrvatske već i širi arheološki kontekst. On, dakako, govori i o tome na koji način arheologija svjedoči o Hrvatskoj i iz čega je sve satkana civilizacijska podloga našega prostora.

Teritorij Hrvatske, arheološki gledano, svojim je kulturnim nasljeđem najbogatiji europski prostor, ponajprije po svojoj različitosti. Pritom mislimo na činjenicu da su naše tlo obilježili gotovo svi narodi koji su doticali Europu. Dolazeći s anadolskoga, grčkoga, italskoga, franačkoga, germanskoga pa i skandinavskoga, mađarskoga, istočnoeuropskoga, sibirskoga te čak korejskoga prostora ostavili su trag – u obliku naselja ili grobova. S kojega god kraja kretali, kao da im je upravo taj dio svijeta bio zadnji ostvareni doseg. I dok slavonska ravnica i jadransko priobalje nisu mogli zadr-

žati sve te nalete seoba pa su živjeli u neprekidnim mijenama, premda često i u najvišim europskim civilizacijskim dometima, zaleđe je bilo refugijalno područje u koje su se na sigurnost zaštićenu planinskim lancima povlačile ugrožene populacije. I upravo je taj teritorij, vezan uz preživljavanje, ujedno i čuvar dugih tradicija i vrednota zbrisanih u drugim prostorima.

Stotinu hrvatskih arheoloških nalazišta pregled je nastao u suradnji Hrvatskoga arheološkoga društva, koje je u sklopu obilježavanja 125. godišnjice svoga rada razmatralo načine predstavljanja arheologije u Hrvatskoj, i Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža, koji je u nizu svojih općih i nacionalnih izdanja obradio dio arheološke baštine. Tip prvoga stručnoga preglednoga izdanja od stotinu izabranih nalazišta određen je s obzirom na potrebu da se, što je moguće prije, povežu stručne spoznaje o tome području s dojmom koji o njemu postoji ili, kao što je rečeno, izostaje u hrvatskoj kulturnoj zajednici te uopće u svijetu. Izabrali smo stotinu arheoloških nalazišta kojima se, prvi put u takvom opsegu, cjelovito predočuje hrvatski arheološki potencijal. Kako bi građa bila predočena na ujednačen način, opis i problematika svih lokaliteta svedeni su na tekstove približno jednake duljine i ujednačen grafički opseg, a radi lakše dostupnosti i veće preglednosti lokaliteti nisu navedeni kronološki, već abecednim redom.

Osnovna je namjera bila da se iz dvadeset hrvatskih županija (Grad Zagreb i Zagrebačka županija obrađeni su kao cjelina) izabere stotinu lokaliteta kao ogled i presjek zbivanja na tlu Hrvatske u prošlim vremenima. Tome je pridodano i pet lokaliteta vezanih uz brodolome u jadranskome podmorju.

Vrlo je teško odrediti pouzdan kriterij za izbor stotinu nalazišta između tisuća već znanih i uz to ravnopravno zastupiti sve županije (i podmorje) kada neke od njih već cijelo stoljeće imaju prezentirane lokalitete, a u nekima su prva arheološka istraživanja počela tek prije dvadesetak godina. Neke su županije, k tome, teritorijalno dvostruko veće od drugih. Tako je prosjek od pet lokaliteta po županiji bilo teško održati. Na kraju je usvojeno načelo da županija može biti predstavljena najmanje s 2 lokaliteta, a najviše s 8. Kako bi se ublažile moguće nepravde, uz tekstove o lokalitetima dodano je i dvadeset županijskih tekstova (te jedan o istraživanju podmorja) s najkraćim arheološkim presjekom prapovijesnih i ranopovijesnih zbivanja. Uz njih su priložene zemljopisne karte s položajem lokaliteta. Tako su neki ipak znatiji lokaliteti mogli biti opisani barem s nekoliko rečenica. I ondje se poštovalo načelo da se ne prijeđe zadana brojka od 40 lokaliteta po županiji.

Željeli smo da svaka regija sama predloži lokalitete za izbor od stotinu najvažnijih. Tako je najvećim dijelom i sastavljen popis svih ovdje predstavljenih nalazišta. Usvojen je pristup da, osim u slučaju davno istraženih nalazišta, tekstove napišu arheolozi koji su istraživanja i vodili, a ne oni koji problematiku poznaju tek iz literature. Tako je, međutim, nekoliko predloženih lokaliteta ostalo neobrađeno jer od njihovih istraživača nismo dobili tekstove. Umjesto njih uvrštena su druga nalazišta iz drugih županija.

Lokalitete smo prema europskim arheološkim običajima podijelili na prapovijesne, antičke i srednjovjekovne. No, budući da arheologija u antičkom razdoblju, u prostoru koji je pokrivalo Rimsko Carstvo, jasno razlikuje spomenike vezane uz klasičnu antiku i rano kršćanstvo, odvojili smo ih u zasebne dijelove. Tako su lokaliteti razvrstani u četiri kategorije.

Neka od obrađenih nalazišta imaju dugi kontinuitet pa obuhvaćaju više navedenih kategorija i u svima su, zbog svoje važnosti, dobili jednak grafički opseg. U protivnom bi opisi takvih nalazišta bili preopterećeni podacima i teže razumljivi. Takvi se slučajevi, dakako, obrađuju kao jedan lokalitet. Najbolji su primjer za to Vinkovci, grad s najduljim kontinuitetom življenja u Europi, koje započinje već oko 6200. pr. Kr., pa su vrijedni kulturni spomenici predočeni u trima – većim cjelinama. Solin i Split također su prikazani u trima dijelovima – antika, rano kršćanstvo i srednji vijek. Ponajviše je zbog takvih lokaliteta izabrana abecedna prezentacija jer bi se podjelom prema razdobljima izgubila cjelovita slika.

U ovaj pregled nisu mogli biti uključeni srednjovjekovni burgovi, premda su oni najčešće najdojmljiviji spomenici kulturne baštine (i bez arheoloških istraživanja). Obuhvaćeno ih je tek nekoliko, koji su, poput Čakovca, u potpunosti arheološki istraženi.

Mnogi su nam muzeji i druge arheološke institucije iz svojega fundusa ustupili fotografije građe, lokaliteta, ali i planova iskopavanja i pronađenih objekata, bez kojih bi, osobito oni istraživani u manjim razdobljima, ostali bez kvalitetne prezentacije. Autorima zahvaljujemo na trudu i na razumijevanju zadanih ograničenja koja nije uvijek bilo lako poštovati.

Aleksandar Durman